

Muziek in het Odensehuis

Opbrengsten en kenmerken van een betekenisvolle samenwerking tussen een groep musici en deelnemers van het Odensehuis Groningen

Lectoraat Lifelong Learning in Music
Karolien Dons & Tine Stolte
November 2016

Inhoudsopgave

1. Inleiding	p. 2
2. Muziek in het Odensehuis: het onderzoek	p. 3
3. Procesbeschrijving en opbrengsten van het onderzoek	p. 4
3.1 Het creatieve proces	p. 4
3.2 Opbrengsten voor musici en deelnemers van het Odensehuis	p. 7
4. Kenmerken van de samenwerking	p. 10
4.1 Een wederkerige en gelijkwaardige ontmoeting	p. 10
4.2 Innoveren en creëren voor een betekenisvolle samenwerking	p. 11
4.3 Gedeeld leiderschap	p. 12
5. Implicaties voor het leren en de ontwikkeling van musici	p. 14
6. Bibliografie	p. 16

1. Inleiding

In het project Muziek in het Odensehuis hebben een aantal musici onder leiding van een artistiek leider een aantal maanden samengewerkt met het Odensehuis in Groningen, een inloophuis voor mensen met beginnende dementie en hun naasten in de Korrewegwijk in Groningen. Het project was een samenwerking van het lectoraat Lifelong Learning in Music¹ en het Odensehuis Groningen. Geïnspireerd door ontmoetingen in het huis hebben de musici composities met zelfgeschreven teksten gecreëerd en samengebracht met bestaand repertoire in een muzikale voorstelling met theatrale elementen. De ontmoeting tussen de musici en de deelnemers van het Odensehuis heeft een bijzondere samenwerking tot stand gebracht.

Deze tekst gaat in op het project, de opzet van het onderzoek dat heeft plaatsgevonden bij het project, vertrekpunten en opbrengsten van het onderzoek, een aantal kenmerken van de samenwerking die uit het onderzoek naar voren komen en een beschrijving van implicaties voor het leren van musici.

Uit eerder onderzoek van het lectoraat Lifelong Learning in Music weten we dat in contact komen met muziek en muziek maken van grote betekenis kan zijn voor het welzijn van mensen met dementie. In het project 'Muziek in het Odensehuis' stond niet alleen de rol van muziek voor mensen met dementie centraal maar ook de betekenis die het werken met mensen met dementie kan hebben voor de musici zelf.

Het project had als doel een duurzame muziekpraktijk te starten in de Korrewegwijk waarbij musici woonachtig of werkzaam in de wijk structureel betrokken zijn bij het Odensehuis. Alumni en studenten van het Prins Claus Conservatorium componeerden en musicerden in het najaar van 2015 gedurende een periode van drie maanden met de deelnemers van het Odensehuis. De groep deelnemers bestaat uit bezoekers van het huis, vrijwilligers en personeel.

Projectactiviteiten

Voor de inhoudelijke invulling van het project participeerde de artistiek leider een aantal dagdelen als deelnemer in het Odensehuis, verdeeld over een periode van een half jaar. Op basis van zijn ervaringen in het huis ontwikkelde hij in samenwerking met de coördinator van het Odensehuis het concept voor de muzikale samenwerking. Het doel was dat een groep van zeven studenten en alumni van het Prins Claus Conservatorium op basis van ontmoetingen met deelnemers in het Odensehuis teksten en composities zouden maken en uitvoeren, geïnspireerd op deze onderlinge interactie met als focuspunt 'leven met dementie'.

Het hart van het project bestond enerzijds uit ontmoetingen van musici met de deelnemers in het Odensehuis en anderzijds uit werksessies van de musici met de artistiek leider in het conservatorium. De kick-off van het project stond in het teken van kennismaking van alle betrokkenen tijdens het eerste bezoek van de musici aan het huis. Daarna volgde een serie ontmoetingen waarbij musici zichzelf en hun instrument

¹ Meer over het project zie www.lifelonglearninginmusic.org.

presenteerden in het Odensehuis. Tijdens de bezoeken was er ook ruimte voor informeel contact. Er werden verhalen uitgewisseld, koffie gedronken en spelletjes gespeeld. Op basis van de gesprekken schreven de musici liedteksten, begeleid door een professionele tekstschrijver. Om de musici in staat te stellen om ook na afsluiting van het project een duurzame bijdrage te blijven leveren aan het Odensehuis, kregen de alumni coaching in ondernemerschap.

Tijdens de bijeenkomsten op het conservatorium gingen de musici improviseren vanuit associaties die te maken hebben met leven met dementie zoals eigen identiteit, gehechtheid, comfort, erbij horen en zinvol bezig zijn. Een aantal van de musici maakte composities bij de teksten en deze werden in verschillende fases verder uitgewerkt. In deze periode werden de muzikale ideeën ook gepresenteerd in het Odensehuis. Dit proces heeft geleid tot de ontwikkeling van een voorstelling met theatrale elementen, bestaand uit een mix van liederen, gesproken tekst en instrumentale onderdelen. Deze voorstelling is op vier locaties uitgevoerd: in het Odensehuis, op het conservatorium (beide in november 2015), op een ouderenfestival in het Groninger Forum (februari 2016) en op een landelijke bijeenkomst van Odensehuizen in Zutphen (oktober 2016).

2. Muziek in het Odensehuis: het onderzoek

Het lectoraat Lifelong Learning in Music wilde dit bijzondere project monitoren en gebruiken om nieuwe kennis te genereren voor de beroepspraktijk van musici. De volgende vragen stonden centraal bij de onderzoeksactiviteiten: **(1) Wat gebeurt er in de interactie tussen musici en deelnemers in het project Muziek in het Odensehuis? (2) Wat zijn de opbrengsten voor de musici, artistiek leider en deelnemers van het Odensehuis?** Twee docent-onderzoekers van het lectoraat hebben het project gevolgd door regelmatig al participierend te observeren bij de projectactiviteiten. Zij hadden hierbij elk hun eigen invalshoek. Eén onderzoeker keek vanuit het perspectief van de musici en hoe zij verbinding maakten met het Odensehuis. De andere onderzoeker keek net omgekeerd: hoe de deelnemers, de vrijwilligers en de coördinator van het Odensehuis het project ervoeren.

De onderzoekers hebben telkens na afloop hun ervaringen opgeschreven in notities. Daarnaast hebben ook groepsgesprekken plaatsgevonden met de musici en is op individuele basis gesproken met de artistiek leider, een aantal vrijwilligers en de coördinator van het Odensehuis. Een aantal van deze gesprekken zijn getranscribeerd. Van de andere interviews zijn notities gemaakt. Een van de onderzoekers nam ook deel aan een aantal van de kennismakingsgesprekken en evaluatiegesprekken die een-op-een plaatsvonden tussen de artistiek leider en de musici. Indrukken van deze gesprekken zijn opgenomen in de notities. In de tussentijd hebben de onderzoekers elkaar geregeld gesproken en hebben zij eerste indrukken uitgewisseld. Ook na deze gesprekken hebben de onderzoekers, ieder voor zich, notities gemaakt.

Na afloop van het project zijn de onderzoekers aan de slag gegaan met het analyseren van de notities en transcripties. In deze analyse hebben zij beiden gekeken naar de totstandkoming en kenmerken van de samenwerking tussen de musici en het

Odensehuis. Ze hebben elk enkel hun eigen materiaal geanalyseerd vanuit de twee onderzoeksvragen. Bij het opschrijven van de resultaten hebben wij, onderzoekers, gewerkt aan een gezamenlijke tekst door elk om beurt verder te schrijven. Bij het overdragen van de een naar de ander wisselden zij ook gedachten uit over vormelijke en inhoudelijke aspecten van de tekst.

3. Procesbeschrijving en opbrengsten van het project

In dit hoofdstuk worden uitkomsten van het onderzoek beschreven. De analyse van de observaties en interviews leverde inzichten op ten aanzien van het creatieve proces en de opbrengsten voor de musici en de deelnemers van het Odensehuis.

Het creatieve proces in het project 'Muziek in het Odensehuis' ontstond vanuit de ontmoeting en het onderlinge contact tussen de verschillende deelnemers. De voorwaarden en omstandigheden waaronder dit organische proces tot stand is gekomen zijn na afloop van het creatieve proces ontrafeld. Om duidelijk te maken hoe dit proces is verlopen volgt hieronder een chronologische beschrijving van dit proces.

3.1 Het creatieve proces

Vanuit het Odensehuis kwam het initiatief om met het lectoraat Lifelong Learning in Music en het Prins Claus Conservatorium samen te werken rond muziek. Anthony Heidweiller, zanger en operamaker met een internationale staat van dienst in participatie- en communityprojecten werd als artistiek leider aangesteld. Bij wijze van verkenning is hij verschillende keren op bezoek geweest in het huis waar hij deelnam aan de reguliere activiteiten. Er werd ook regelmatig overlegd met de coördinator en projectleider van het huis. Uit deze eerste verkennende fase is een plan ontstaan: zeven studenten en alumni van het Prins Claus Conservatorium onder leiding van de artistiek leider zouden een liedcyclus creëren bestaande uit zelfgemaakte teksten met zelf gecomponeerde muziek. De musici zouden zich in dit creatief proces laten inspireren door ontmoetingen met deelnemers van het Odensehuis. De interactie met de deelnemers vormde zo de voeding voor het creatieve proces dat leidt tot een artistiek product. Er werden wekelijkse werksessies gepland van drie uur op het conservatorium. Daarnaast zouden er ook bezoeken aan het Odensehuis plaatsvinden. Uiteindelijk zou er na een periode van drie maanden creëren een voorstelling worden opgevoerd waarin de stukken gepresenteerd worden aan de deelnemers en andere belangstellenden.

Eerste kennismakingen

Er werden studenten en alumni gezocht die woonden in de Korrewegbuurt en die interesse toonden voor deze manier van werken en specifieke sociale context. Er werden drie bachelor studenten (fluit, zang, compositie), twee masterstudenten (viool en piano) en twee alumni (cello en zang) bereid gevonden. De instrumentalisten hadden allen een klassiek geschoolde achtergrond; een aantal was ook bekend met andere genres. De student compositie had ervaring met diverse genres. De cellist had ook ervaring met componeren en zou dit ook inzetten in dit project. De pianiste heeft het

project vroegtijdig verlaten omwille van drukte en werd vervangen door een alumnus. De groep had in deze samenstelling nog niet eerder met elkaar gewerkt.

Om zich als groep te verbinden begonnen de musici met het samen improviseren en verkennen van elkaars muzikale voorkeuren gedurende een viertal sessies. De artistiek leider nam hierbij het voortouw, bijgestaan door de twee alumni. Naar een idee van een van de alumni werd onder andere geïmproviseerd vanuit de thema's identiteit, gehechtheid, comfort, erbij horen en zinvol bezig zijn. Deze zogenaamde psychologische behoeften zijn benoemd door Tom Kitwood (1997) en hangen samen met de door hem uitgedachte ideeën rondom persoonsgerichte zorg en personhood. Met deze concepten pleit Kitwood voor een respectvolle manier van zorg voor mensen met dementie.

Na afloop van de eerste werksessie op het conservatorium brachten de musici een eerste bezoek aan het Odensehuis en maakten kennis met de coördinator, projectleider en vrijwilliger die muziekmiddagen verzorgt. Er waren op dat moment geen deelnemers in het Odensehuis aanwezig.

Ontmoetingen in het Odensehuis

Zodra de musici wat meer aan elkaar gewend raakten, brachten ze in duo's een bezoek aan het Odensehuis. Deze ontmoetingen begonnen altijd met het aanschuiven aan de grote tafel in de ruimte waar de keuken ook is. Er werden gesprekken gevoerd en daarna werden er spelletjes gespeeld. Uit de gesprekken die ontstonden bleek dat er interesse was van beide groepen naar elkaar toe.

De musici hadden ook hun instrument meegenomen. Tijdens de ontmoeting werden de instrumenten uitgepakt en ging op een gegeven moment alle aandacht naar de musici. Er ontstond een verwachtingsvolle spanning. De musici introduceerden zichzelf en gingen afwisselend iets spelen en iets vertellen. Ze hadden het over hun passie voor hun instrument of het repertoire dat ze speelden. Er werden spontaan vragen gesteld vanuit de deelnemers: waarom dit instrument? Hoe lang speel je dit al? Waarom heb je ervoor gekozen om hier je beroep van te maken? Etc. De gesprekken hadden een open karakter, en ontwikkelden zich op een organische manier. Op deze momenten stond de muziek centraal, en deelden de musici en deelnemers hun fascinatie voor muziek.

Creatief aan de slag

Geïnspireerd door de ontmoetingen in het huis gingen de musici individueel aan de slag met het schrijven van teksten. Voor de meesten van hen was schrijven van teksten onbekend terrein. Een professionele tekstschrijver coachte hen en hielp met het verhelderen van de boodschap.

Tegelijkertijd gingen de componist en cellist-componist elk apart aan de slag met het uitwerken van muzikale ideeën. Deze werden door de musici uitgetest, waarop de betreffende componist de stukken aanpaste voor een volgende oefensessie. De artistiek leider stelde zich in deze fase op als coach en stuurde de artistieke lijn van de teksten en muziek.

Tussentijds delen van stukken in het Odensehuis

Ongeveer halverwege de projectperiode zijn een aantal musici en de artistiek leider de muziek en teksten zoals die op dat moment klonken gaan delen met de deelnemers in het Odensehuis. De stukken werden afwisselend gespeeld en voorgedragen, in een volgorde die misschien de volgorde voor de eindvoorstelling zou worden. Dat dit een van de sleutelmomenten was in het project blijkt uit de betekenisvolle opbrengsten die dit tussentijds delen opleverde voor beide groepen.

Tussen het voordragen en musiceren door ontstonden openhartige gesprekken, die in banen geleid werden door de artistiek leider. Net als bij de eerste ontmoetingen kreeg iedereen die spontaan iets kwijt wilde hiervoor de ruimte. Ondanks dat de creaties nog onaf waren, reageerden de deelnemers enthousiast. De teksten waren uitermate herkenbaar voor de verschillende deelnemers in het Odensehuis. Deelnemers herkenden zichzelf en elkaar en spraken daarnaast ook over de erkenning van dementie in de teksten.

Het delen van de werkwijze gaf de deelnemers inzicht in het creatieve proces en nodigde hen uit om input te leveren voor dit proces. Deelnemers werden op deze manier mede-eigenaar van het maakproces. Dit proces van delen van de werkwijze en het eerste materiaal, en de respons daarop van de deelnemers leverde nieuwe informatie en inzichten op voor het creatieve proces van de musici. Zij voelden zich gesterkt door de respons van de deelnemers op hun teksten en konden met zelfvertrouwen het creatieve proces verder ontwikkelen.

Toewerken naar de voorstelling

De werksessies die plaatsvonden tussen het tussentijds delen met de deelnemers van het Odensehuis en de eindvoorstelling draaiden vooral om het op elkaar afstemmen van de partijen, het verfijnen van de composities en het ontwikkelen van de voorstelling. Er werden theatrale elementen verkend om de boodschap van de stukken nog beter uit te drukken. Omdat zij de teksten zongen, kregen de twee zangers een meer vertellende rol. Verder droegen drie musici de door hen geschreven teksten voor tijdens de voorstelling.

Het eindresultaat was een veertig minuten durende voorstelling waarin de nieuw gecomponeerde liederen, teksten en bestaand repertoire in een theatrale setting werden gepresenteerd. De theatrale elementen versterkten de teksten en de muziek. Zo symboliseerden ballonnen en een blinddoek respectievelijk het verlies van contact met een naaste, en de inspanning die gewone dagelijkse handelingen kosten. Omdat deelnemers in het Odensehuis regelmatig met elkaar in een kring zitten, werd deze opstelling overgenomen in de voorstelling. Zowel de kwetsbaarheid als de veerkracht van de deelnemers van het Odensehuis kwam aan bod. De voorstelling vond plaats in een kringopstelling waarbij de musici en deelnemers door elkaar heen zaten in de binnenste ring. Andere genodigden zaten in een cirkel om hen heen.

Uitvoeringen van de voorstelling

De voorstelling werd in de projectperiode uitgevoerd in het Odensehuis en daarna op het Prins Claus Conservatorium. Voor de voorstelling in het Odensehuis hadden de deelnemers mensen uitgenodigd met wie ze dit project graag wilden delen. Deelnemers

kregen zo de gelegenheid hun naasten ook deelgenoot te maken van wat zich allemaal afspeelt in het Odensehuis. Ook andere belangstellenden en maatschappelijke partners werden uitgenodigd waardoor het huis vol was. Deelnemers herkenden zichzelf en elkaar in de teksten en reageerden daar tijdens de voorstelling op door oogcontact te zoeken of zich te laten horen. Na afloop van de voorstelling lieten veel mensen blijken geraakt te zijn door de uitvoering. Tegelijkertijd was het luisteren en kijken naar de verhalen ook confronterend, omdat het verlies dat mensen met dementie en hun naasten doormaken, zichtbaar werd. Hieronder een quote uit de observaties van één van de onderzoekers:

“D. huilt. Ze vertelt dat ze het prachtig vond maar ook confronterend. Ze herkent veel in de teksten die gemaakt zijn. Ze zijn niet alleen typerend voor bepaalde deelnemers maar ook voor de ziekte en het verlies. [...] D. zegt dat ze haar kinderen wil uitnodigen voor de voorstelling van aanstaande zaterdag op het conservatorium: “Zij moeten dit ook zien!”” (Observaties T.)

Ook tijdens de voorstelling op het conservatorium was het huis vol. De voorstelling had dit keer een veel theaterlijker karakter omdat ze in een concertzaal plaatsvond waarin gebruik werd gemaakt van belichting en geluidstechniek. Ook was er meer publiek aanwezig. Publiek dat niet bij het project betrokken was gaf aan thema's te herkennen en zich geraakt te voelen door de boodschap die de voorstelling uitdraagt.

Na afloop van de projectperiode werd de voorstelling nogmaals opgevoerd op een ouderenfestival in Groningen en op een landelijke bijeenkomst van Odensehuizen in Nederland in Zutphen.

In het hierboven beschreven proces staat voortdurend het persoonlijke contact centraal. Het delen en het uitwisselen van de musici en de Odensehuis deelnemers werd consistent doorgevoerd in alle activiteiten. In grote lijnen was het de persoonlijke interactie en wederkerigheid die het creatieve proces voedden, die de creatieve ideeën stuurden en leidden tot de totstandkoming van de voorstelling. Het resultaat hiervan was dat de artistieke creaties een grote impact uitoefenden op beide groepen.

3.2 Opbrengsten voor musici en deelnemers van het Odensehuis

Uit gesprekken met de musici en de deelnemers blijkt dat hun deelname aan dit project impact had. Voor de musici die bij het project betrokken waren heeft het zowel effect gehad op hun persoonlijke als hun professionele ontwikkeling.

Artistieke verrijking

Het project wakkerde nieuwsgierigheid naar muziek aan, soms zelfs nieuwe nieuwsgierigheid. Toen de artistiek leider bijvoorbeeld een lied zong, maakten zijn stem en bijhorende opera-klank indruk in het huis. De volgende uitspraak van een deelnemer van het Odensehuis getuigt hoe deze ervaring zijn kijk op opera heeft veranderd:

“Het zingen was zo intens en het is ongelooflijk dat er zoveel geluid uit een stem kan komen, waar haalt Anthony het vandaan.....! Ik hield nooit van opera maar dat is nu

helemaal anders. Mijn vrouw R. kreeg kippenvel, dat heeft ze nog nooit gehad.”
(Deelnemer A.)

Het project heeft daarom niet alleen al bekende muziek opnieuw dichtbij gebracht, maar het heeft ook deuren geopend naar nieuwe ontdekkingen.

Erkennen en herkennen

De teksten en muziek die door de musici maakten wekten intense reacties op van deelnemers:

“Ik werd geraakt, het is zo herkenbaar.”

“Ik herken dingen in de tekst van mijn man [kijkt naar haar man die naast haar zit], hoe hij zich gedraagt en waar we tegen aanlopen.”

“Dit zijn wij; de teksten zijn ook echt ‘Odensehuis’.”

(verschillende deelnemers)

Met name de laatste uitspraak suggereert dat deze deelnemer zich in hoge mate kon identificeren met het gepresenteerde. Uit de gesprekken die telkens daarna plaatsvonden bleek dat het gevoel van herkenning bovendien ook een gevoel van *erkenning* opleverde. Men voelde zich erkend en geapprecieerd voor wie men is. In deze herkenning en erkenning zit ook de dimensie dat men zich gekend voelt in het leven met dementie. In de teksten en de voorstelling werd op een artistieke manier aandacht gegeven aan de verschillende aspecten van het leven met dementie. Dat wat je niet alleen in woorden kunt uiten werd in de voorstelling op een indringende manier uitgedrukt. De teksten, de muziek en de theatrale setting expliciteren verschillende lagen van emoties rondom het leven met dementie. Eén van de vrijwilligers uit het Odensehuis deed onderstaande uitspraak na afloop van de voorstelling op het conservatorium:

“Het is heel emotioneel. Het is zo herkenbaar en wij weten hoe de situatie is maar jullie gaan daarmee zo de diepte in en raken allerlei diepere lagen.” (deelnemer K.)

Voldoening, trots, motivatie

De ontmoetingen en interacties met deelnemers in het Odensehuis zorgden er niet alleen voor dat musici geïnspireerd werden om teksten en muziek te maken, het leverde ook veel op voor de musici zelf:

“Ik denk dat het tussentijds delen van teksten en muziek het proces makkelijker heeft gemaakt. Omdat we dachten dat het echt niet gepast was, maar de deelnemers zeiden dat het al heel goed was. Dat als het nóg beter werd dan dit, dat het fantastisch zou zijn, maar ze vonden het al zo goed. Die reactie gaf me veel voldoening, ik voelde me al trots op wat we hadden bereikt op dat moment.”
(Studente F.)

De uitspraak van deze musicus suggereert dat de interactie positieve gevoelens oproep, zoals voldoening en trots. Het actief samenwerken met het Odensehuis kreeg daarmee zowel op persoonlijk als professioneel vlak betekenis voor de musici.

Leren als persoon betekent leren als musicus

De musici gaven aan dat ze in dit project, meer dan in ander werk, ook deelnamen als persoon, niet alleen als musicus. Deelnemen als persoon had uiteindelijk ook gevolgen voor het musicus-zijn. Zo blijkt uit het antwoord van een musicus op de vraag wat dit project haar heeft gebracht:

“Ik denk dat voor mij het meest vanzelfsprekende is dat ik iets geleerd heb als persoon. [...] Voor mij als musicus heeft het idee dat we niet alleen maar muziek maken voor onszelf meer betekenis gekregen. En dat dit niet altijd het reproduceren van dingen uit het verleden hoeft te zijn, maar dat het ook iets van vandaag kan zijn en dat dat evengoed waarde kan hebben voor mensen. [...] Ik ben hierdoor dichter bij muziek maken gekomen dan simpelweg repertoire instuderen. Hier denk ik na over wat de componist heeft geschreven en kan ik begrijpen waarom. Dat het mijn eigen tekst is, maakt het nog interessanter.” (Studente C.)

Deze uitspraak geeft aan dat voor deze musicus er in de eerste plaats sprake is van een opbrengst die heel persoonlijk van aard is. Alhoewel ze het leren als persoonlijk ervoer legt ze direct het verband met haar professionele ontwikkeling. Het leerproces uit dit project beïnvloedde haar visie op de actualiteit van muziek en betekenis van muziek. Daarnaast beïnvloedde het maakproces en het schrijven van een eigen tekst haar eigen artistieke proces. Zij kijkt als gevolg daarvan anders naar studeren en interpreteren van muziek en tekst.

(Her)vinden van professionele drijfveren

De musici gaven aan dat dit project stof tot nadenken gaf aangaande hun eigen drijfveren voor het vak:

“Deze praktijk doet me nadenken over mijn eigen musicus-zijn en brengt me terug bij de motieven waarom ik ooit met muziek begonnen ben. [...] Dit project maakt ook dat ik me bijzonder voel als musicus vanwege het gevoel dat ik toegang kan krijgen tot een andere gemeenschap; dat ik deel kan uitmaken van een grote wereld via muziek. Met een ander beroep zou ik deze mensen misschien nooit hebben ontmoet.” (Studente B.)

Uit deze uitspraak blijkt dat het project voor deze musicus heeft geholpen bij het hervinden van haar drijfveren voor het vak. Ze zag in hoe het musiceren deuren opent naar nieuwe gemeenschappen en mensen met elkaar verbindt. Daarnaast zag ze dat er onbegrensde mogelijkheden zijn voor musici om via muziek op een betekenisvolle manier te participeren in de maatschappij of zoals zij dat noemde: ‘deel uitmaken van de wereld’.

Het ontdekken van nieuwe artistieke mogelijkheden

Dit project daagde de musici uit om hun artistiek handelen uit te breiden met andere vormen van creatie door het schrijven van teksten en componeren en arrangeren van nieuwe muziek. Een van de musici gaf hierover volgende commentaar:

“Het heeft me geleerd dat er zo veel meer is, dat er zoiets is als je eigen stijl en je eigen gedachten. En je eigen projecten, die je gewoon op jezelf kunt doen.” (Studente F.)

Deze uitspraak doet vermoeden dat deelname aan dit project deze studente na deed denken over haar handelingsrepertoire en de kracht als musicus om initiatief te ontwikkelen en te ondernemen.

3 Kenmerken van de samenwerking

De opbrengsten genoemd in 3.2 suggereren dat het project een grote impact heeft gehad op zowel Odensehuis deelnemers als de musici. Met oog op de ontwikkeling van toekomstige praktijken wordt in dit hoofdstuk dieper ingegaan op thema's die kenmerkend waren voor het proces en de samenwerking in het project.

4.1 Kenmerk 1: Een wederkerige en gelijkwaardige ontmoeting

Bij de beschrijving van het creatieve proces eerder hebben we geconcludeerd dat het contact en uitwisselen tussen de musici en de Odensehuis deelnemers bepalend was voor de uiteindelijke impact van de creaties op beide groepen. We zagen dat zowel deelnemers van het Odensehuis als musici deelnamen door te 'geven' en te 'ontvangen'. Als we dit contact beter onder de loep nemen zien we dat het in hoge mate gekenmerkt werd door wederkerigheid en gelijkwaardigheid. Hierna volgen een aantal voorbeelden van hoe die twee aspecten vorm hebben gekregen in de praktijk van het project.

De eerste bezoeken van de musici aan het Odensehuis waren misschien wel het meest illustratief voor dit wederkerige en gelijkwaardige karakter. Toen een van de musici zijn instrument uitpakte om iets te gaan spelen vroeg hij aan de Odensehuis deelnemers: 'Willen jullie dat ik eerst iets speel of dat ik eerst iets vertel?' Hij liet hiermee de deelnemers het moment mee vormgeven. Door deze vraagstellende aanpak die hij doorzette gedurende het hele moment, kon hij tegelijkertijd iets meer te weten komen over de wensen en behoeften van de deelnemers. De vormgeving van dit moment, waarin de musicus zichzelf en zijn instrument introduceert, werd door beide groepen bepaald. Een andere musicus vertelde na afloop van haar eerste bezoek aan het Odensehuis over een gesprek dat ze had gevoerd met een van de deelnemers. Ze gaf aan in dit gesprek in de eerste plaats zichzelf te zijn geweest, in plaats van musicus. Ze zei achteraf: "Ik wilde hen ook iets geven door over mijzelf te vertellen". Ook al vonden deze ontmoetingen plaats met de intentie om geïnspireerd te worden voor het maken van de teksten en muziek, in het moment zelf ging het niet alleen om het 'opdoen' van inspiratie, ook om een bijdrage te leveren aan het samenzijn. Opnieuw zien we hier een tweerichtingsverkeer waarbij musici, als musicus en als persoon, en Odensehuis deelnemers met elkaar uitwisselen en delen als gelijken.

In het Odensehuis is het onder de deelnemers niet opportuun wie van hen dementie heeft, wel wat dementie is en wat het met je doet. De musici gaven aan dat ze na afloop van de eerste ontmoetingen in het huis begonnen na te denken over dementie en hoe

deze ziekte communicatie beïnvloedt. Omdat de ontmoetingen zo gelijkwaardig en oprecht verliepen, realiseerden zij zich tegelijkertijd dat of iemand dementie had (of niet), er niet toe deed voor hen. De interactie in het moment, dat was waar het om draaide.

Het introduceren van deze gelijkwaardige en wederkerige manier van samenwerken meteen bij de eerste ontmoetingen zette gelijk de toon voor alles wat nog zou volgen in het project. In de activiteiten daarna werd deze dialoog en openheid doorgezet. De muziek stond telkens centraal, met de musici en de deelnemers als omstaanders. In de eindvoorstellingen werd deze aanpak letterlijk zichtbaar door de cirkelvormige opstelling waar musici en deelnemers door elkaar zaten. Op deze manier was elke aanwezige toeschouwer en uitvoerder tegelijkertijd.

Deze wederkerige en gelijkwaardige eigenschappen van het contact waren in grote mate te danken aan het voorbereidend werk dat de artistiek leider uitvoerde in de aanloop naar de eigenlijke projectperiode. Een bewuste keuze hiertoe was zijn introductie aan de deelnemers als bezoeker in het Odensehuis en niet als musicus (overigens wel naar de coördinator, projectleider en een aantal vrijwilligers). Hierdoor kon hij ongemarkt grenzen aftasten, zonder verwachtingen te scheppen. In de voorbereidende fase stelde de artistiek leider zich nieuwsgierig op naar wat het Odensehuis is en welke drijfveren deelnemers hebben in het leven.

4.2 Kenmerk 2: Innoveren en creëren voor een betekenisvolle samenwerking

Beide samenwerkingspartners in dit project werken vanuit een drijfveer om innovatieve werkwijzen en praktijken te exploreren en tot stand te brengen. Het lectoraat kijkt daarbij naar manieren waarop musici een betekenisvolle bijdrage kunnen leveren aan de snel veranderende maatschappij². Het Odensehuis doet dat vanuit de drijfveer om een alternatief te bieden in de zorg voor mensen met dementie, ze zijn op zoek naar een vorm van zorg die niet isoleert. Beide willen midden in de maatschappij staan en zich met de maatschappij verbinden. Zij geven dat actief vorm door het zoeken naar samenwerkingspartners waarmee ze nieuwe werkwijzen en projecten kunnen ontwikkelen.

In projecten die vanuit het lectoraat worden opgezet worden musici dikwijls in voor hen ongebruikelijke contexten gebracht. Dit kenmerk speelde ook een rol in het project 'Muziek in het Odensehuis'. De context van het Odensehuis wordt hieronder beschreven.

In het Odensehuis wordt een rustige sfeer gecreëerd waarin deelnemers op een harmonieuze manier samen kunnen zijn. In de omgang met elkaar spelen luchtigheid en humor een belangrijke rol. In deze gemeenschap van ouderen met een kwetsbare gezondheid wordt actief ingezet op het vinden van balans tussen rust en dynamiek. Het gaat hier om een delicaat evenwicht dat draait om wat gezien wordt als 'kwaliteit van

² Zie website van het lectoraat Lifelong Learning in Music
<http://www.lifelonglearninginmusic.org>

leven'. Kwaliteit van leven in het Odensehuis is het uitgaan van de eigen kracht en wilsbekwaamheid van deelnemers. 'Kwaliteit van leven' betekent onder andere het vermijden van stress voor de deelnemers omdat stress de meeste achteruitgang geeft. 'Kwaliteit van leven' is ook deelnemen aan de maatschappij en er het liefst midden in staan. Er wordt bewust gezocht naar vrijwilligers die positiviteit in het huis kunnen toevoegen en naar jonge mensen die jeugdige energie inbrengen. Door het inzetten van vaste rituelen bijvoorbeeld tijdens de lunch wordt onrust vermeden en duidelijkheid gecreëerd. Er wordt flexibel ingespeeld op de behoefte van en de zorg voor specifieke deelnemers. Bij het zoeken naar 'kwaliteit van leven' moet voortdurend de balans gevonden worden tussen het organiseren van activiteiten gebaseerd op de wensen van de deelnemers en het creëren van de noodzakelijke rust. Door de manier waarop de hier genoemde kenmerken en visie worden vormgegeven, straalt de gemeenschap optimisme en veerkracht uit.

"Je moet kunnen verdragen dat je kwetsbaar bent. Het liefst wil je iemand beschermen. Alles dicht timmeren. Maar dan kun je ook geen kwaliteit van leven meer bieden." (Deelnemer M.)

De hierboven beschreven eigenschappen kenmerken de context van waaruit de deelnemers en musici elkaar ontmoetten en met elkaar in interactie kwamen. Het creatieve proces ontstond tegen de achtergrond hiervan.

Tijdens de ontmoetingen in het Odensehuis ontstond een ritueel waarin musici speelden voor de deelnemers en met hen in gesprek gingen over ervaringen rondom muziek. Voor de deelnemers in het Odensehuis was het ongebruikelijk om musici 'in huis' te hebben die voor hen musiceerden. Muziek vormde een verbindende factor in de interactie tussen deelnemers en musici.

Omdat de omstandigheden binnen deze context ongebruikelijk waren voor de musici konden ze niet zondermeer terugvallen op de voor hen bekende rol van musicus op een podium. In deze setting was het voor hen noodzakelijk zichzelf op een nieuwe wijze in te brengen, flexibel te zijn en zich aan te passen aan het leven in het Odensehuis. Dit leverde voor hen een heroriëntatie op hun eigen drijfveren en de betekenis van hun rol als musicus in de maatschappij op.

Tijdens het project ontstond een flexibele samenwerkingsvorm tussen enerzijds de partners en anderzijds de musici en deelnemers. De ontmoeting tussen de verschillende partijen resulteerde in een nieuwe samenwerking, een op maat gemaakt project en een voorstelling gebaseerd op originele en authentieke teksten die konden ontstaan vanuit de ontmoeting tussen mensen.

4.3 Kenmerk 3: Gedeeld leiderschap

Het vinden van wederzijds draagvlak om een project te starten waar jonge musici, in een voor hen onbekende omgeving, samenwerken met kwetsbare ouderen was een delicate uitdaging. Deze uitdaging vroeg om een uitgebreide oriëntatie en het beoefenen van

leiderschap. Leiderschap betekende dat er een fundamentele inspanning geleverd werd in de verkenning van elkaars 'taal'. Met taal wordt hier bedoeld hoe je met elkaar letterlijk communiceert, maar ook het begrijpen van elkaars gevoeligheden, het verkennen van grenzen en de waarden die spelen binnen deze specifieke context. Daarnaast werd inspanning geleverd om te komen tot een gezamenlijke 'taal'. Er moest gewerkt worden aan het ontwikkelen van wederzijds vertrouwen. Beide partners moesten weten wat de ander nodig had om te kunnen functioneren binnen het project. Dit proces dat ongeveer een half jaar heeft geduurd vroeg om leiderschap van beide partners. De artistiek leider vervulde hierin een spilfunctie. Centraal in dit proces stonden: geduld, communicatie, empathie, contact opzoeken en deelnemer worden. Vanuit dit leiderschap ontstond een 'blauwdruk' voor de verdere samenwerking in het project met name tussen deelnemers en musici. De samenwerkingsvorm voor het project 'Muziek in het Odensehuis' is ontstaan op een manier vergelijkbaar met volgende beschrijving van leiderschap:

"Musicians' leadership shows in their capability to deal with change and create value and motivation, while communicating, collaborating, facilitating and listening and using their interpersonal skills in a reflective and reflexive way."
(Smilde, 2009, p. 66)

Het verkennen van wederzijdse drijfveren van de partners en het vinden van een gezamenlijk vertrekpunt kwam vanuit het leiderschap van beiden tot stand.

De musici die bij dit project betrokken waren moesten in de voor hen ongebruikelijke context en de ongebruikelijke onderlinge samenwerkingsvorm hun leiderschap inzetten om te kunnen functioneren. Bij het inbrengen van het ritueel rondom het delen van hun muziek ontstond een vorm van communicatie die hen inspireerde bij het maken van teksten, liederen en een betekenisvolle voorstelling. De onderlinge samenwerking kwam tot stand vanuit een open opstelling en gedeeld leiderschap.

Het delen van leiderschap tijdens het werkproces kwam tot uiting wanneer de musici voort konden bouwen op elkaars ideeën en inbreng tijdens het creatieve proces. Hieruit voort kwam ook het gezamenlijk eigenaar worden van de voorstelling en het gezamenlijk dragen van de verantwoordelijkheid voor het eindproduct. Dit proces werd in expliciete vorm meegemaakt. Na afloop van het voorstellen van een van de teksten, bijvoorbeeld, vertelde de musicus die de tekst schreef openlijk aan de groep wie haar inspireerde voor het schrijven. Ze wees en sprak de mensen in kwestie ook aan, en bedankte hen voor de inspiratie. Deze openheid zette de deelnemers van het Odensehuis daarna aan om ook open te zijn in hoe zij de teksten ervoeren. Een aantal deelnemers praatte over de gevoelens die de tekst bij hen opriep. Een van de onderzoekers beschreef hoe zij een van de deelnemers ervoer na afloop:

"Naast mij zit deelnemer A, duidelijk ontroerd. Zijn lichaam schokt. Ik zie aan zijn oogranden tranen zitten. Het lijkt alsof iets zich ontlaadt bij hem, hij zucht een paar keer. Hij wil duidelijk ook wat zeggen. Pas later, na de derde tekst, zal hij daadwerkelijk iets zeggen. Ik denk dat hij na die eerste tekst zo gegrepen was dat hij gewoon niets kon uitbrengen." (Observaties K.)

In het gesprek aan het eind van het tussentijds delen van teksten en muziek werd er openlijk gepraat over de voorlopig behaalde resultaten, en of die beide partners respectievelijk bevredigde:

“Een vrijwilliger van het Odensehuis vraagt zich nog af hoe de musici dit project zelf ervaren. Hij wil weten of het project ook iets oplevert voor hen als musici. Een van de musici antwoordt dat hij nu echt denkt in termen van een wisselwerking: iedereen komt brengen en halen, dat heeft hij zich echt gerealiseerd in dit project. De vrijwilliger is blij dit te horen, want dit ligt heel dicht bij de filosofie van het Odensehuis.” (Observaties K.)

Deze openlijke communicatie en zorg over elkaars wensen en het bereiken van die wensen bevestigde nogmaals de gedeelde vorm van leiderschap die in dit project werd toegepast.

4 Implicaties voor het leren en de ontwikkeling van musici

De impact van het project op de musici heeft een aantal implicaties voor het kijken naar het leren van musici en als zodanig ook het opleiden van musici. Om als musicus te functioneren in een dergelijk project in de samenleving is een combinatie van interpersoonlijke en artistieke competenties nodig. Het kunnen verbinden van die twee gebieden, met name het vertalen van het persoonlijke in het artistieke, bleek een vereiste te zijn voor de musici in dit project. Bovendien werd duidelijk dat het nadenken over je identiteit en rol als musicus in de samenleving een ander karakter kreeg vanuit de samenwerking waarin geven en ontvangen centraal stond. Verschillende musici werden zich door middel van dit project bewust van de manier waarop zij een waardevolle bijdrage kunnen leveren binnen een concrete sociale context in hun directe omgeving en hoeveel (artistieke) voldoening dat voor henzelf en de andere betrokkenen opleverde.

Er hebben in dit project belangrijke leerprocessen plaatsgevonden die niet altijd haalbaar of vanzelfsprekend zijn in een traditionele lessituatie in een conservatorium. De opbrengsten van de musici die genoemd zijn in paragraaf 3.2 illustreren de manier waarop ze werden uitgedaagd als creërende musici en hoe dit hun denken over hun eigen (artistieke) kracht beïnvloedde. Dit project bood ruimte voor vormen van leren die plaatsvinden in de praktijk, zoals informeel leren, learning-by-doing en leren zoals dat plaatsvindt in een ‘community of practice’ (Wenger, 1998). Een gemeenschap van meer en minder ervaren ‘practitioners’ die samen met elkaar, en van elkaar leren. Met name bij de studenten werden hierdoor andere leerstijlen geprikkeld of nieuwe aangeboord. Mede door de impact die het leren heeft gehad bij deze studenten doet dit pleiten voor meer leeractiviteiten die plaatsvinden buiten de muren van het leslokaal, in de samenleving.

Verder levert dit project een interessante bijdrage aan actuele discoursen over de veranderende relatie tussen musici en hun publiek. Het onderscheid tussen beiden vervaagt en ook de traditionele zuilen van presentatie en participatie ontmoeten elkaar

steeds vaker in nieuwe mengvormen. De vorm die in het project Muziek in het Odensehuis is ontwikkeld is hier een voorbeeld van.

Musici zoeken nauwere verbindingen met de samenleving. Door deze ontwikkeling ontstaan nieuwe vormen en mogelijkheden voor samenwerking. Dit veld zal zich blijven ontwikkelen in richtingen die nu nog onbekend zijn. Het is belangrijk om jonge musici hiermee in aanraking te brengen zodat ze in staat zijn deze ontwikkelingen mee vorm te geven en te bepalen.

Dit onderzoek heeft plaatsgevonden in een setting waarin musici en deelnemers van het Odensehuis in interactie met elkaar zijn gegaan. De uitkomsten van het onderzoek overstijgen echter deze specifieke context. Zij hebben implicaties voor het opleiden van musici, voor het leren van musici, zij leveren een bijdrage aan de discours over de veranderende relatie tussen musici en publiek en tot slot hebben ze implicaties voor het vinden van nauwere verbindingen tussen musici en samenleving.

Bibliografie

- Alheit, Peter. Hilfen für dat Schreiben von Beobachtungsprotokollen/Feldnotizen (handout).
- Flick, Uwe. (2009) *An Introduction to Qualitative Research* (4 ed.). Sage Publications: London.
- Hackmann, Donald G. (2002) *Using portraiture in educational leadership research*, International Journal of Leadership in Education: Theory and Practice, 5:1, 51-60.
- Kitwood, Tom. (1997) *Dementia Reconsidered: The Person Comes First*. Open University Press: Buckingham.
- Lectoraat Lifelong Learning in Music. (2012) *Muziek en Dementie: Innovatieve workshops voor mensen met dementie en hun verzorgers* (brochure).
- Lerman, Liz. (2011) *Hiking the horizontal, Field Notes from a Choreographer*, Wesleyan University Press: Middletown CT.
- Renshaw, Peter. (2010) *Engaged Passions, Searches for Quality in Community Contexts*, Eburon: Delft.
- Renshaw, Peter. (2013) *Being in Tune report, seeking ways of addressing isolation and dislocation through engaging in the arts*, Guildhall School of Music and Drama/ Barbican Centre: London.
- Smilde, Rineke. (2009) *Musicians as lifelong learners, discovery through biography*, Eburon: Delft.
- Smilde, Rineke; Page, Kate en Alheit, Peter. (2012) *While the Music Lasts: On Music and Dementia*. Eburon: Delft.
- Vereniging Hogescholen. (2010) Gedragscode praktijkgericht onderzoek voor het hbo. [online, 24-05-2015: www.vereniginghogescholen.nl/publicaties-en-verenigingsafspraken/publicaties-gesorteerd-op-verschijningsjaar-1/2%2010-1].
- Wenger, Etienne. (1998) *Communities of Practice: Learning, Meaning and Identity*. Cambridge: Cambridge University Press.